

I.2 Vad IUI betytt för mig ¹

av Jan Wallander

För mig har IUI betytt ofantligt mycket och jag hoppas att det för er unga också betyder och kommer att ha betytt ofantligt mycket. Jag skall försöka berätta litet om mina erfarenheter i förhoppningen att de kan ha någonting att säga er. Samtidigt känner jag en lätt svindel inför tanken. Ni som idag är 25 år får nu uppleva samma som jag fått om IUI år 1945 hade hållit en liknande middag. Jag hade då fått lyssna till en äldre gentleman som berättat för mig om hur det var i slutet på 1890-talet och början på seklet och han hade gjort det med föreställningen att det var någonting som kunde intressera mig. Herregud, det var ju på min mormors tid, när hon var ung. Vad kan det som hände på 40-talet ha för beröringspunkter med er verklighet? Samtidigt kan jag inte frigöra mig från känslan att verkligheten för er inte är så annorlunda än den var för mig.

Efter beredskapstjänsten hade jag våren 1945 kommit så långt att jag var praktiskt taget färdig med min första examen, det vill säga pol mag. Jag var gift och hade barn och kände betydande oro inför möjligheterna att förmå någon att betala för min närvaro. Jag tyckte i all uppriktighet att det verkade osannolikt att någon skulle vara villig till det. Eftersom jag skrivit en uppsats om skogsarbetskraften under kriget och Torsten Gårdlund — min lärare — tagit in den i tidskriften Tiden, var det naturligt för mig att vända mig till honom. Denne elegante gentlemannaryttare var då redaktör för den socialdemokratiska Tiden, vilket i och för sig verkade en smula överraskande. Vi träffades till lunch och jag bad om hans råd och hjälp. Jag hade tänkt mig att jag kanske skulle söka mig till dåvarande Arbetsmarknadscommissionen, föregångaren till Arbetsmarknadsstyrelsen. Det ansåg inte Torsten var någon bra idé utan han tog istället kontakt med Industriens Upplysningstjänst, vars chef han tyckte skulle anställa mig. Chefen var inte intresserad av detta förnämliga erbjudande. Det gjorde Torsten förbannad varför han tog kontakt med Ingvar Svenilson, chefen för IUI. Denne hade just fått en förfrågan från Uddeholmsbolaget om Institutet skulle kunna tänka sig att hjälpa till med en utredning som skulle försöka ge svar på frågan varför skogsarbetskraften flyttade från skogssocknarna. Detta beredde bolaget allvarliga bekymmer. Ingvar tänkte sig uppenbarligen att jag kunde vara en person som lämpade sig för ett sådant uppdrag och jag kallades

¹Anförande vid institutets vårmiddag på Stallmästargården den 26 mars 1990. Middagen hållen med anledning av Institutets 50-årsjubileum.

upp till honom. Detta var mycket mer än jag någonsin hade drömt om. Institutet var vid den tidpunkten den enda verkliga forskningsinstitutionen inom nationalekonomins område i Sverige. Den enda konkurrenten var Konjunkturinstitutet, som vunnit stor prestige under Lundbergs ledning, men där man i själva verket bedrev mycket litet forskning. Vid universitetsinstitutionerna bedrevs däremot ingen forskning att tala om, bortsett från rent teoretiska spekulationer.

Nu satt jag alltså där inför Ingvar, starkt bävande inför denna chans att få inträde i hans ofantligt fina institution. Ingvar pratade litet löst med mig och sade att han senare skulle höra av sig. Efter någon vecka fick jag besked att han hade bestämt sig för att låta mig få uppdraget och bad mig att dagen därpå följa med upp till Uddeholm för att diskutera hur vi skulle lägga upp utredningen. Jag infann mig på centralen, där jag träffade Ingvar och Jöran Curman, som hade gjort en undersökning om industrins bostäder för Institutets räkning. Jag motsåg resan med rätt blandade känslor. Jag kände mig tagen av att på detta sätt få vistas i närheten av den berömde forskaren och grubblade mycket på hur jag skulle kunna te mig tillräckligt begåvad, samtidigt som jag endast hade ganska vaga föreställningar om hur utredningen borde läggas upp. Jag väntade mig att bli förhörd på den punkten och att vi alltså under resan skulle diskutera uppläggningsen. Därav blev dock intet. Ingvar och Jöran hade angenäma samtal om olika ting och ägnade mig ganska liten uppmärksamhet. Samtidigt var jag tacksam för det, eftersom jag var väldigt orolig för att få frågan om vilken examen jag hade. Den sorgliga sanningen var att jag inte hade någon examen ännu och detta framstod för mig, för vilken de formella examina fortfarande betydde mycket, som en allvarlig brist. Jag fick aldrig frågan.

Efter denna litet kusliga resa, steg vi i Karlstad av tåget där vi mötte chefen för Uddeholmsbolaget, nämligen Nils Danielsen och någon medarbetare till honom. Vi fördes till en gammal bil försedd med järnvägshjul, som den föregående disponenten hade ordnat för färder på den egna järnvägen upp till Uddeholm. Resan var i och för sig en stor upplevelse. Det var som att färdas med kungen genom hans rike. På olika sidospår kunde man se hur mötande godståg hade backats in för att släppa fram bilen. De stod där i natten och glimmade med sina lyktor. Vid en station kom stationsinspektoren ut, klädd i svart fluga och överlämnade ägg, smörgåsar och dylikt. Han hade glömt saltet men det anlände vid en senare station.

Något tal om utredningen blev det heller inte på kvällen och jag hade en mycket orolig natt då jag halvvaken grubblade på olika tänkbara uppläggningar och hur jag skulle kunna svara på de frågor som jag väntade mig. På kvällen hade Ingvar sagt någonting litet löst om att vi kanske kunde växla några ord om undersökningen på morgonen. Klockan 6 knackade han på dörren, en ur min

synpunkt okristligt tidig timma. Jag har alltid tyckt illa om att gå upp tidigt på morgnarna medan Ingvar var onaturligt pigg vid den tiden. Vi vandrade sedan i den frostkalla morgonen i parken vid Uddeholmsbolagets huvudkontor och Ingvar gav mig några ledtrådar om hur han kunde tänka sig att utredningen skulle läggas upp samtidigt som han förhörde sig om mina idéer.

Slutet på det hela blev att vi fick en viss uppfattning om vad uppdragsgivarna var ute efter. Fjorton dagar senare skulle vi komma upp igen för att då framlägga en plan för arbetet. Jag tillbringade intensiva dagar med att utforma planen som blev ganska stor och omfattande. Den gick ut på att vi skulle välja ut tre socknar i Klarälvsdalen, Norra Ny, Sunnemo och Gustaf Adolf, och intensivstudera förhållandena där samt intervjua vart femte hushåll för att på så sätt få en bild av de flyttningar som hushållets medlemmar hade gjort under sitt liv och motiven för dem. Samtidigt skulle vi göra undersökningar på pastorsexpeditionerna i hela Klarälvsdalen för att klarlägga in- och utflyttningarna till alla socknarna i området. Utflyttningen ägde bland annat rum till Hagfors Järnverk och till Spisbrödsfabriken i Filipstad när det gällde de unga flickorna. I planen ingick också intervjuer med utflyttade personer på dessa ställen.

Jag hade vidare tänkt mig att vi skulle bilda en central kommitté med representanter för bolaget och skogs- och flottningsarbetarförbundet och motsvarande bygdekommittéer i de tre socknarna. I de senare skulle då också ingå representanter för den lokala befolkningen, allt för att vi skulle få hjälp med att diskutera resultaten och få stöd när det gällde intervjuarbetet.

Planen godkändes och någon vecka senare befann jag mig i Uddeholm i full färd med att organisera arbetet, rekrytera bygdekommittéerna, skaffa intervjuare och fixa lokaler. Vi fick tag på en nedlagd massafabrik som därefter hade använts som slakteri, vilket kändes på lukten. Kostnaderna för utredningen betalades av Uddeholmsbolaget, som var uppdragsgivaren. Jag var alltså inte anställd av Industriens Utredningsinstitut.

Ett år senare var materialet hopsamlat och jag for ner till Stockholm och satte mig i ett rum på Institutet vid Malm Morgsgatan. Två år därefter, hösten 1948, var utredningen klar och publicerad i form av en bok under rubriken "Flykten från skogsbygden". Ingvar tyckte att boken borde duga som doktorsavhandling, vilket ledde till att jag fick sätta mig och läsa för att ta min licentiatexamen. Våren 1949 disputerade jag. Jag disputerade i nationalekonomi, vilket var diskutabelt. Det här var ju en migrationsstudie och visserligen sysslade nationalekonomer rätt mycket med befolkningsstatistiska undersökningar, men min utredning var mera sociologi och ekonomisk geografi. Boken var ett tvärvetenskapligt arbete, vilket senare har blivit någonting fint, men på den tiden visste vi inte ens att det hade så fint namn.

Efter disputationen lämnade jag Institutet, fick ett av Sverige Amerika-Stiftelsens större stipendier och for till Förenta Staterna för att fortsätta med bland annat migrationsstudier. Innan jag for hade jag blivit anställd av Axel Iveroth som chef för det då helt nybildade Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. När jag kom tillbaka fann jag att Axel, som är en impulsiv man, hade anställt inte bara mig som chef utan en person till. Det vållade en del komplikationer som dock snabbt gick över och jag var sedan chef för SNS fram till 1953, då Marcus Wallenberg frågade om jag ville bli chef för Institutet. Den förfrågan var i hög grad inspirerad av Erik Dahmén. Åtta år därefter, 1960, fick jag frågan om jag ville bli bankman, det vill säga chef för Sundsvallsbanken. Jag tackade ja till det och därmed var min bana vid Institutet avslutad.

Det här är alltså den yttre ramen för mina kontakter med IUI.

Att kastas i kalla vattnet

När jag fick utredningsuppdraget saknade jag helt praktisk erfarenhet och ställdes alltså plötsligt och oförmedlat inför uppgiften att skaffa folk, lokaler, förhandla med uppdragsgivaren, ordna upp ekonomin, skapa lokalkommittéer, själv lära mig intervjuteknik och sedan lära upp intervjuerna, det innebar bl a att ta itu med intervjuare som var mörkrädda. Vi fick nämligen i stor utsträckning utföra intervjuerna på kvällstid ute i skogarna. Det var ju då folk var hemma från skogsarbetet.

Att på det här sättet kastas i det kalla vattnet är kolossalt nyttigt och lärorikt. Man kan konstatera att med sådan behandling lär man sig att simma ganska fort. Jag tror att de flesta människor, när de utsätts för behandling av det här slaget, förvånas över att de i själva verket kan mycket mer än vad de själva tror. Det är bl a det som är en viktig grund för decentraliseringstanken.

Det är klart att man kan drunkna, men jag tror att det är rätt liten risk för det.

Man kan också säga att det här innebar att jag fick mitt första företagsledarjobb. Det gav erfarenheter som blev grunden för senare verksamhet i den branschen.

Satte djupa spår

Arbetet betydde att jag i några socknar kom att intervjua var femte svensk. Jägmästare och fängelsekunder, domprostar och tattare, dryga bönder och ivriga kommunistagitatorer, trygga ombudsmän i skogs- och flottning, jobbarna på nattskiftet i järnverket, masmästaren som stod i flammorna på masvagns-

kransen och fnissiga flickor som jobbade på Wasabröd. Dem mötte jag i uthyrningsrummen som tanterna i Filipstad tjänade bra med pengar på. Det här ger upplevelser som sätter djupa spår hos en ung människa.

Jag fick lära någonting om verkligheten bakom siffrorna i mina tabeller. Höra folk berätta om sina flyttningar ut från socknarna och tillbaka in igen och om skälen till dem. Besöka fattighus och sitta tillsammans med de omhändertagna vid slabbiga bord. Delta i ett ungdomsmöte långt uppe i skogen, där de få som kommit tillstädes i regnvädret försökte få litet fyr på den sura veden i den stora kaminen i hörnet.

Det är en stor förmån att få komma ut på det här sättet. Det tycker jag att ni själva skall försöka göra. Det ger större chans att förstå den verklighet som vi som vetenskapare försöker beskriva så sannfärdigt som möjligt.

Tillbaka på IUI

Efter ett år — i efterhand ter det sig konstigt att det var så kort tid eftersom jag hann uppleva så mycket — var jag alltså tillbaka på IUI och startade det långa jobbet med bearbetandet av materialet. Det är ofta ett ganska tråkigt och tråkigt jobb. Senare, som chef för IUI, fick jag uppleva hur unga begåvningar från Högskolan kom till institutet med föreställningen att forskning det är geni och de unga genierna bör inte störas av tråkigt rutinarbete. Detta kan lämpligen överlämnas till en medhjälperska. Det tog en hel del tid och möda att tillsammans med Ruth Wiklund övertyga dem om att forskning är till 90 % svett mellan kl 9-17 och att den lämpliga tillsatsen av geni endast är några droppar. Det är viktigt att själv sitta och handgripligt arbeta med materialet, vara med om att sortera och koda det. Det är först då som man får ett riktigt grepp om vad det egentligen innebär. Jag kan tänka mig att datoriseringen medför en viss fara i det här sammanhanget. Det blir så lätt att göra sorteringar som under andra omständigheter skulle vara utomordentligt arbets- och tidskrävande.

Att forska är också en frustrerande upplevelse. Det är långa transportsträckor där man lätt kan gripas av missmod. Man ser ingenting i materialet. Inget mönster framträder och inga av ens vackra hypoteser visar sig slå in.

Men så plötsligt en dag faller det ljus över alla de torra tabellerna. I dimman kan man urskilja ett mönster, ett mönster som är nytt. Det är en nästan euforisk upplevelse. Det är som att vara nyförälskad. Man har verkligen upptäckt något nytt. Det är en upplevelse som jag hoppas att ni alla får vara med om några gånger under livet. Särskilt många gånger blir det inte.

Men som vid alla rus, finns det naturligtvis också baksmällor. Den grå gryningen, då man för sista gången kontrollerar att allt verkligen stämmer och

att det inte finns något dolt fel i materialet. Inte sällan finns det sådana fel. Lösningen håller inte.

Då behövs det mycket terapi, mycket stöd och hjälp. Som forskare är du mycket ensam. Då är det viktigt att kunna gå ut och röra på sig i korridorerna och möta kamrater, växla några ord med dem lutad mot väggen och sedan gå in på deras rum och så sakta börja ta upp de problem som man har. Få en chans att tala av sig och kanske också få en chans att få hjälp med att hantera problemet. Viktiga i terapiverksamheten är också kaffe- och testunderna. Den här hjälpen och den här miljön fanns på IUI. Där fanns Erik Ruist, Erik Dahmén, den glade Palle Thorelli, Ragnar Bentzel och Erik Höök och en hel del till. Det var de som tillsammans gjorde IUI. Det var de som gjorde att IUI för mig och för dem och andra blev vår Alma Mater.

Var fanns Ingvar?

Ingvar var den som skapat IUI och gett institutionen dess ställning och dragit upp riktlinjerna för verksamheten. Var fanns han i det här sammanhanget? Sanningen var den att han fanns inte. Det var oerhört svårt att få tag på honom. Han hade massor med järn i elden och han läste sällan vad man skrev. För min egen del vet jag att han bara mycket kursivt läste min avhandling. Man kan inte heller säga att han själv satt på sitt rum och forskade. Ser man på förteckningen över publikationerna finner man att de projekt i vilka han medverkade, i stor utsträckning utfördes av Gösta Ahlberg och Erik Ruist. Det var de som gjorde jobbet. Men han skrev mängder av artiklar och gjorde massor med diskussionsinlägg. De artiklarna och de inläggen blev utgångspunkter för andra i deras forskning och i den praktiska politiken. Arbetskraftsbalanserna, samhällsplanningen, långtidsutredningarna, i alla de fallen var det han som tog upp tråden. Han var mycket egocentrisk men han var samtidigt också mycket idérik och med en stark och intuitiv känsla för vad som ”låg i tiden”. Att Institutet fungerade så väl berodde naturligtvis på att han lyckats dra till sig bra folk, som var lockade av miljön och av atmosfären och möjligheterna. En miljö och ett gäng som slöt upp kring varandra. Det var en tradition som jag sedan själv i hög grad ansträngde mig att bevara och utveckla.

När första utkastet till en avhandling lades fram vid ett seminarium på IUI, var det inte i så få fall, som forskargruppen konstaterade att det här dög inte. Författaren sändes sedan iväg till något fjällpensionat åtföljd av kamrater som skulle se till att det blev kvalitet på avhandlingen. Den som under min tid var den mest framträdande mentorn i det här sammanhanget var Erik Höök. Man

skulle kunna säga att det är få personer som skrivit så många doktorsavhandlingar som han.

Ingvars stora insats var den stimulans som han gav andra genom sin idéri-kedom men också den vetenskapliga prestige som han skänkte arbetet vid Institutet och den målmedvetenhet med vilken han höll på den grundläggande principen att IUI skulle vara en vetenskaplig forskningsinstitution.

I mitt fall kom detta att bli mycket viktigt.

Vi hade alltså startat samarbetskommittéer med Skogs- och flottningsarbetarförbundet, både centralt och på det lokala planet. Detta var i själva verket mycket svårsmält för bolagsledningen. Det var väl egentligen bara därför att jag och Ingvar utgick som självklart ifrån att man skulle göra på det sättet som det slank igenom.

När resultaten från undersökningen började komma fram presenterade vi vad vi funnit för de olika bygdekommittéerna. Det betydde att det blev redovisningar där en hel del klagomål mot bolaget refererades. Över diskussionerna förde vi protokoll. En ledamot av en kommitté tog sig för att lämna över det här protokollet till Värmlands Folkblad, där det gav upphov till stora artiklar under braskande rubriker. Man kunde i tidningen läsa, att en av bolaget själv gjord "utredning" hade visat på allvarliga missförhållanden på Uddeholmsbolagets områden. På den tiden hade ordet utredning ungefär samma högtidliga klang som forskning har idag. Dessutom var det här en utredning som bolaget självt tagit fram och bekostat, vilket gav den stor tyngd. Värmlands Folkblad var ungefär det värsta som bolagsledningen visste och det blev stor upprördhet på huvudkontoret i Uddeholm. Det fanns risk för att man skulle lägga ned utredningen.

För att diskutera problemet bjöd jag in chefen, Nils Danielsen, skogschefen, Gösta Wesslén och Ingvar Svennilson till en middag på Operakällaren, där vi skulle ventilerade frågan. Typiskt nog kom inte Ingvar till middagen, som var en av de djävligaste jag upplevt. Jag hade svårt att få ned den delikata maten samtidigt som jag lyssnade till herrarna från Uddeholm som talade om det tveksamma värdet av mitt arbete. Det hela utmynnade i att det nog var bäst att lägga alltsammans i skrivbordslådan. Allt ramlade samman för mig. Åratals arbete skulle ha varit förgäves och de praktiska resultat som jag tänkt mig skulle bli till intet.

Efter några dagar fick jag tag på Ingvar och refererade middagssamtalet för honom. Han reagerade snabbt och starkt i ett brev till Danielsen.

För det första konstaterade han att bolaget hade vänt sig till ett välrenommerat forskningsinstitut för att få ett problem belyst. Det var då ganska självklart att resultatet skulle visa att det verkligen fanns problem. Annars fanns det ingen anledning att göra någon undersökning.

För det andra meddelade han att när det gällde Institutet så var det på det sättet att för den händelse utredningarna visade tillräcklig kvalitet så kom resultaten att bli publicerade och det alldeles oavsett vad herrarna i Uddeholm tyckte.

Att han skrev på det här sättet visar för det första att 1946 hade Institutet nått en sådan position att det var möjligt att hävda en dylik ståndpunkt. Ingvar var inte en man som körde huvudet i väggen och, som framgår av Rolf Henrikssons historik¹, var han tidigare något mer försiktig.

Men det var modigt gjort. Nils Danielsen var en av "rikets herrar" och han satt i Institutets styrelse.

Att man skall publicera om materialet är tillräckligt bra är en avgörande princip som vi alltid höll hårt på inom Institutet. Jag hoppas att så gäller än i denna dag.

Att hålla på den principen är inte så svårt när det gäller teoretiska arbeten som antingen inte har någon praktisk implikation eller där i varje fall läsarna inte fattar vilka implikationerna är. Svårare är det naturligtvis om man rör sig med resultat som är mera praktiskt inriktade och där slutsatserna inte stämmer med uppdragsgivarnas intentioner.

Jag var själv med om några sådana fall. Vi fick av SAS i uppdrag att göra en utredning om var den nya flygplatsen skulle ligga, i Arlanda eller i Jordbro. Uppdraget fick vi av vår ordförande Marcus Wallenberg - Dodde - som ansåg att det var mycket lämpligare att lägga den i Jordbro. Vi gjorde undersökningar av de aspekter på problemet som man hade bett oss att yttra oss om och konstaterade att materialet var sådant att det inte fanns anledning att föredra Jordbro framför Arlanda. Detta gick alltså stick i stäv mot den uppfattning som Dodde hade och han satte in all den kraft som han hade för att få oss att ändra uppfattning. Jag kan försäkra er att, när han gjorde det, var han en man som inte lämnade någon sten ovänd. Jag hade honom i telefonluren användande alla möjliga tonlägen, från utskällning till mer sansade formuleringar. Vi stod emellertid på oss och kände oss kämpa för en helig princip. Så småningom gav han sig.

Ett annat fall var en utredning vi gjorde om verkstadsindustrins maskinkapital, där frågan gällde hur långlivade maskinerna var. Det skedde samtidigt som man från Industriförbundet gjorde framstötter för att få kortare avskrivningstider i skattesammanhang. Vår utredning visade att maskinerna var mycket mer långlivade än vad man tidigare hade föreställt sig. Utredningen var alltså inte något särskilt bra stöd för framstöten i skattesammanhanget.

¹⁾Rolf G H Henriksson, 1990, Som Edström ville - hur IUI blev till, IUI.

Det intressanta i det här sammanhanget var att även om man från förbundets sida ansträngde sig för att övertyga oss om att vi hade fel kom vare sig Dodde eller någon annan på idén att ifrågasätta publiceringen eller att antyda att om vi inte anpassade oss så skulle det kunna gå ut över anslagen. Jag hoppas att det är så fortfarande.

Institutets verksamhetsinriktning

Jag kom alltså tillbaka till Institutet 1953 och hade givetvis då mer anledning än tidigare att fundera över vilken inriktning verksamheten borde ha.

För det första kan man då konstatera att inriktningen på verksamheten kan man endast ändra ganska långsamt. Det tar ju lång tid att åstadkomma forskningsresultat. Det är som med nya bilmodeller. Jag minns att jag brukade förfara på följande sätt när det gällde tidsplaneringen av undersökningarna. Jag bad forskaren att göra en plan för hur lång tid arbetet skulle ta. Han kom därefter in till mig och uppgav att det till exempel skulle röra sig om ett år. Jag påpekade då för honom alla möjliga problem och svårigheter som han inte hade tänkt på men som jag visste skulle uppträda och bad honom att gå och tänka en gång till. Han kom därefter tillbaka och förklarade att mer än 1,5 år kunde det omöjligt ta. Även det framstod för honom som en orimligt lång tid. När jag sedan drog saken i styrelsen sade jag att undersökningen skulle komma att ta tre år, det vill säga jag hade tredubblat den ursprungliga uppskattningen. Det brukade stämma ganska bra för unga och oerfarna forskare.

Vidare är det naturligtvis så att man liksom Kajsa Warg måste ta vad man haver när det gäller forskare. Har man tillgång till ett antal klingsågar och en finpappersmaskin får man hålla sig till sådant som man kan göra med sådana maskiner. Men naturligtvis finns det möjligheter att styra genom nyrekrytering och även på annat sätt.

På min tid kan man inte säga att det var styrelsen som styrde, utan styrelsen tog ställning till de förslag som vi lade fram. I sådana sammanhang drivs forskarna av sina speciella ambitioner. Viktigt för en forskare är att han blir erkänd i forskarvärlden, att han får sin uppsats publicerad i *American Economic Review* eller i *Economic Journal*, att han kan bli docent och professor. Det leder lätt till att man inriktar sig på teoretiskt avancerade arbeten.

Samtidigt är det så att det är Arbetsgivareföreningen och Industriförbundet som står för huvuddelen av finansieringen och i längden är det svårt att tänka sig att de skall vara villiga att bidra med pengarna, om de inte har en känsla av att det man håller på med är någonting som har betydelse för deras medlemsföretag i den dagliga verksamheten.

Om man ser på vad vi sysslade med på min tid, var forskning rörande den privata konsumtionens utveckling det stora ämnet. Kring detta grupperade sig utredningar rörande TVs framtid och rörande bilismen. Vi gjorde vidare prognoser för utvecklingen av olika industribranscher. Det gjorde vi på uppdrag av 1959 års långtidsutredning.

Vi analyserade orsakerna till tjänstemannaexplosionen och till jordbrukets omvandling. Vi studerade skiftarbetet i verkstadsindustrin och analyserade effekterna på industrin av förgubbningen. Bostadspolitiken och bostadsefterfrågan var ett annat område som vi jobbade med. Vi studerade också bakgrunden till den offentliga sektorns expansion.

Det här var i stor utsträckning forskning som avkastade resultat som folk uppfattade som intressanta och relevanta för dem.

Vi lade också ned stor möda på att föra ut resultaten, att levandegöra för folk i näringslivet varför det vi sysslade med var intressant för dem. Otaliga är de konferenser och branschsammankomster och kurser där medarbetare från Institutet har hållit föredrag. Inte minst var jag själv en flitig föredragshållare. Jag minns att jag brukade använda ett uttryckssätt som svar på den uttalade eller outtalade kritiken att vi bara sysslade med teoretiska spekulationer vid Institutet. Jag brukade då säga så här: Herrarna skall ha klart för sig att teorier är något av det mest praktiska som finns. Teorier är nämligen utsagor om hur verkligheten hänger ihop och har man riktiga teorier så vet man alltså vad som händer om man handlar på det ena eller andra sättet. Det är ju det som herrarna behöver veta i ert ständiga och nervösa handlande.

Våra forskningsresultat fick också stor uppmärksamhet i pressen och vi medverkade i en hel del TV-program. Jag hade till exempel en minnesvärd övning i TV med Willy-Maria Lundberg och Lena Larsson. Den rörde den så kallade slit- och slängmentaliteten. Som forskare såg vi den som ett uttryck för förändrade relativpriser. Det hade alltså blivit oekonomiskt att reparera. Den tanken gillade naturligtvis inte Willy-Maria.

Jag tyckte då, och jag tycker fortfarande, att det är mycket viktigt att på det här sättet försöka föra ut forskningsresultaten till en vidare krets och inte minst till den krets som står för Institutets resurser. Jag tyckte också att det var kolossalt stimulerande. Det gav kontakter och uppslag som vi hade stor glädje av i vårt forskningsarbete. Det är klart att forskarna ibland skyggar för praktiska kontakter av det här slaget. De är rädda för att på något sätt bli prostituerade och sitter därför hellre i elfenbenstornet. Det tror jag inte är en politik som håller i längden.

Hur har ni det då idag med Institutet och dess verksamhet?

Jag vet inte så mycket om det och jag måste skam till sägandes erkänna att jag faktiskt inte läser särskilt mycket av de publikationer som Institutet skickar mig. Gunnar Eliasson har emellertid försett mig med en del statistik som jag inte kan undgå att tycka är en aning oroväckande. Där finns bland annat uppgifter om hur många av Institutets böcker som nått en upplaga över tusen exemplar. Studerar man då utvecklingen under decennierna kan man konstatera, trots att marknaden rimligtvis har vuxit en hel del, att statistiken inte ser så uppmuntrande ut. Under 1950-talet var det åtta böcker som kom ut i över tusen exemplar, under 1960-talet tio, 1970-talet sju och 1980-talet två.

Man kan också av diagrammen se att numera är ganska mycket av produktionen publicerad i olika utländska vetenskapliga tidskrifter samt att man har övergått till att i allt större omfattning publicera resultaten i form av böcker på engelska. Sidantalet växer också påtagligt.

Jag fann dessa siffror intressanta och tankeväckande.

Doddes ordförandeskap

Tidigare hade ordförandeskapet cirkulerat men med Dodde tenderade det att bli permanent. Han var ordförande i 25 år. Något som för honom var mycket viktigt när det gällde Institutet var att det skulle vara ett medel att dra till sig unga begåvningar. Genom Institutet skulle de få kontakt med näringslivets problem och träffa företagare. På så sätt skulle de insupa något av näringslivsmiljön och i sin fortsatta verksamhet vara personer som kunde beräknas ha förståelse för hur man på näringslivets sida ser på olika frågor. Detta var ju viktigt om de unga begåvningarna kom att spela ledande roller i samhället.

Ser man till vad som åstadkommits under min generation måste man säga att den här ambitionen lyckades man mycket bra med.

Från Institutet kommer en stor del av min generations professorer. Det gäller Dahmén, Bentzel, Ruist, Thorelli, Werin, Bengt Höglund, Jungenfelt, Folke Kristensson, Bengt Rundblad, Odd Gulbrandsen, Rolan Artle och Albert Danielsson.

Framstående befattningar i näringslivet eller i det offentliga har fallit följande personer till del. Axel Iveroth, Erik Höök, Jonas Nordenson, Tore Browaldh, även om han bara var på IUI en mycket kort tid, Lars Nabseth, Kurt Eklöf, Torsten Carlsson, Hans Söderlund, Bengt Lundell, Bengt Senneby och senare Lars Wohlin och Bengt Rydén. Åke Ortmark och Göran Albinson har blivit framstående publicister.

Personliga band

Till sist har mina år vid Institutet gett mig vänskapsband som kommit att betyda mycket för mig under hela mitt liv. Band som jag knöt med Erik Ruist, Erik Höök, Lars Nabseth och med Ragnar Bentzel, som jag samarbetat med in i dessa dagar. Sist men inte minst med Erik Dahmén som från 1945 och framåt har varit något av en röd tråd i mitt liv och i Institutets liv. Han har betytt mycket för mig och för många andra. En stark föreningslänk mellan oss har varit sporten. Det kan kanske te sig något överraskande för en del som uppfattat Erik Dahmén som en person som är mycket skeptisk till kroppsrörelse. Inte minst tror jag att det skulle tett sig överraskande för de käcka militärer som rosiga från bastun satt och väntade på professorn från Stockholm vid en försvarskonferens uppe i Storlien. De kunde då genom fönstret se en lång och gänglig man försiktigt ta sig fram mellan snödrivorna i det gnistrande solskenet iklädd galoscher och paraply. De förstod då att det här var en alldeles riktig professor till vars ord man borde lyssna med stor vördnad.

Vårt sportliga samröre härrör sig från en varm sommardag 1948 då jag satt på Institutet och frågade Erik om han hade lust att följa med mig ut till landet över helgen. Det gjorde han och efter ganska stor tvekan accepterade han också tanken att följa med ut i vår segelbåt och att därvid ta av sig galoscherna och lägga bort paraplyet. Han blev så småningom fascinerad av denna verksamhet. Det gick så långt att han nere i Haverdal skaffade sig en egen liten eka. Tillsammans har vi sedan haft sommarseglingar i mer än 30 år.

Att vara ett salt

Det är en uppgift för Institutet att vara ett salt i tillvaron, att ställa de nya frågorna och ta upp de fantasieggande ämnena även om de är obekväma ur näringslivets synpunkt. Att ständigt söka sanningen. För sökandet en till helvetets port skall man knacka på.

Jag minns hur jag någon gång på 50-talet var föredragande i Industriförbundets styrelse. Man hade bett Institutet att lägga synpunkter på något remissvar, vars ämne och innehåll jag nu saligen glömt bort. Vi hade penetrerat frågeställningarna med allt vårt vetenskapliga skarpsinne och kommit till slutsatsen att de synpunkter som framförts i förbundets utkast till remissvar var nonsens och inte värda att ta på något större allvar. Dessa funderingar möttes givetvis med föga entusiasm av styrelseledamöterna, som hade tyckt att slutsatserna passade väl överens med deras egna åsikter. Jag höll naturligtvis på vår analys och försvarade mig så gott jag kunde. Efter ett tag såg jag hur vredens rodnad steg

upp för kinderna hos den vörnadsvärde Harald Nordenson. Han sträckte ut ett stort och långt finger mot mig och sade: Du, du är ju för fan socialist! Det var det värsta tillmäle han kunde hitta på.

Tjugofem år senare hade jag anledning att hälsa Handelsbankens styrelseledamöter och inte minst den pensionerade delen av dessa välkomna till den traditionella jullunchen. Nestor bland de pensionerade styrelseledamöterna var då Harald Nordenson och jag kunde inte neka mig nöjet att erinra honom om vår tidigare kontakt.

Jag hoppas att ni som nu är unga vid Institutet skall göra er förtjänta av angrepp av det slag som jag här talat om, men också att ni, tjugofem år senare, skall få tillfälle att hälsa välkommen till en lunch av den art som jag nyss beskrivit.